

Geliş Tarihi (Received): 02.05.2024

Kabul Tarihi (Accepted): 24.07.2024

Derleme Makale/Review Article

Epilepsi Hemşireliği: Klasik Bir Derleme **Epilepsy Nursing: A Classic Review**

Sümerya YASTI¹

Hacer ÇETİN²

¹ Uzman Hemşire Sümerya YASTI, Mersin Üniversitesi Hastanesi, Mersin / Türkiye
sumeryaucuk01@gmail.com, ORCID: 0000-0002-4788-139X

² Prof. Dr. Hacer ÇETİN, Mersin Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi, Mersin / Türkiye
hacerc@mersin.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3492-9307

Yazışmadan sorumlu yazar: Sümerya YASTI; sumeryaucuk01@gmail.com

Alıntı (Cite): Yastı S. ve Çetin H. Epilepsi Hemşireliği: Klasik Bir Derleme. YBH dergisi,
2024, 5(3):180-189

*Bu derleme makale, 25. Ulusal Çocuk Nörolojisi Kongresi'nde, sözlü bildiri olarak, 22-26 Mayıs 2024 tarihinde, Grand Mercure Hotel/Ankara'da sunulmuştur.

Özet:

Amaç: Epilepsi hemşirelerinin rolleri ve uygulamalarının etkinliği ile ilişkili olan, literatürde yer alan çalışmaların değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Yöntem: Web of Science, PubMed, MEDLINE, Scopus ve Google Scholar veri tabanlarında, 2000 - 2024 tarih aralığında, "epilepsi, hemşirelik, uzman hemşire" anahtar kelimeleri kullanılarak literatür taraması yapılmıştır.

Bulgular: Literatür taraması sonucunda, epilepsi hemşireliğinin rollerinin belirlenmesi ve uygulamalarının etkinliğinin değerlendirilmesi şeklinde iki ana tema oluşmuştur. Epilepsi hemşiresinin rolleri dünya çapında, henüz standart hale gelmemiştir. Epilepsi hemşiresi; çocuklara, gençlere ve erişkinlere epilepsi tanısı ile yaşamının her alanında, uzman bilgi ve deneyimi ile destek olan hemşiredir. Uygulamalarının etkinliği değerlendirildiğinde; yaptıkları eğitim ve danışmanlık sayesinde, hem hastaların hem de bakım verenlerinin epilepsi hakkında bilgisinin arttığı, kliniklere başvuruların azaldığı, bakımdan memnuniyet düzeylerinin arttığı, epilepsi hastalarının yaşam kalitelerinin arttığı, tedaviye uyumun sağlandığı ve bakım kalitesinin arttığı belirlenmiştir.

Sonuç: Ülkemizde uzman epilepsi hemşireliği alanı mevcut değildir. Dünyadaki uygulamalarının etkinliği göz önünde bulundurulduğunda, epilepsi hemşiresi epilepsi tanısı olan bireye, ailesine ve bakım verenlerine sunulan bakımın ayrılmaz bir parçası olmalıdır. Ülkemizde, epilepsi hastalarına bakım veren hemşirelerin bu alanda uzmanlaşması, rollerinin tanımlanması ve verilen hemşirelik bakımının ülkemiz genelinde standartlaşmasına gereksinim vardır.

Anahtar Kelimeler: Epilepsi hemşireliği; epilepsi; hemşirelik; uzman epilepsi hemşireliği; uzman hemşire.

Abstract:

Objective: It was aimed to evaluate the studies in the literature related to the roles of epilepsy nurses and the effectiveness of their practices.

Method: A literature search was performed in Web of Science, PubMed, MEDLINE, Scopus and Google Scholar databases using the keywords 'epilepsy, nursing, specialist nurse' between 2000 and 2024.

Results: As a result of the literature review, two main themes emerged as determining the roles of epilepsy nursing and evaluating the effectiveness of its practices. The roles of epilepsy nurses have not yet been standardised worldwide. An epilepsy nurse is a nurse who supports children, young people and adults in all areas of living with epilepsy diagnosis with expert knowledge and experience. When the effectiveness of their practices were evaluated, it was determined that both patients and their caregivers' knowledge about epilepsy increased, admissions to clinics decreased, satisfaction levels with care increased, quality of life of epilepsy patients increased, compliance with treatment was ensured and quality of care increased thanks to their education and counselling.

Conclusion: There is no specialised epilepsy nursing field in our country. Considering the effectiveness of the practices in the world, the epilepsy nurse should be an integral part of the care provided to the individual diagnosed with epilepsy, his/her family and caregivers. In our country, there is a need for specialisation of nurses caring for epilepsy patients in this field, defining their roles and standardising the nursing care provided throughout our country.

Key Words: Epilepsy nursing; epilepsy; nursing; specialist epilepsy nursing; specialist nurse.

Giriş

Dünya çapında epilepsi tanısına sahip birey sayısı 50 milyondan fazla olup en yaygın görülen nörolojik hastalıktır. Dünyada her yıl yaklaşık 125.000 ölüm nedeni epilepsi ile ilişkilidir.⁽¹⁾ Çocukluk döneminde de en yaygın görülen nörolojik bozukluk epilepsi olup çocuklarda, yetişkinlere oranla daha sık rastlanmaktadır. Tüm nöbetlerin %75 kadarı 20 yaş altında görülmektedir.⁽²⁻⁴⁾ Türkiye'deki çocuklarda epilepsi prevalansının %0,8–1,7 arasında olduğu belirtilmektedir.⁽⁵⁻⁷⁾ Gelişmekte olan ülkelerde, gelişmiş ülkelere göre epilepsi insidansı ve erken ölüm oranı daha yüksektir.⁽⁸⁾ Söz konusu verilerden de anlaşılacağı üzere epilepsinin, küresel hastalık yükü üzerinde önemli etkisi vardır.

Epileptik nöbetler, hasta ve bakım verenlerinin eğitimi, antiepileptik ilaç tedavileri ve bu tedavilere ulaşımın iyileştirilmesiyle azaltılabilmektedir.⁽⁸⁾ Epilepsi hastalık süreci yönetiminin temel amaçları en az hasarla epileptik nöbetleri kontrol altına alabilmek, yaşam kalitesini iyileştirebilmek, antiepileptik ilaç tedavilerinin doğru şekilde kullanımını sağlamak, epilepsi tanısına sahip bireyler ve bakım verenlerine danışmanlık sunmaktır.^(9,10) Dünyanın pek çok bölgesinde bu hizmetleri sunan, epilepsi hemşireleridir.

Epilepsi hemşiresi, çocuklara, gençlere ve erişkinlere epilepsi tanısı ile yaşamını sürdürmenin her alanında, uzman bilgi ve deneyimi ile destek olan bir klinik hemşiresidir.⁽¹¹⁾ Epilepsi hastalarına verilen hizmette, ekibin içinde epilepsi hemşiresinin bulunması, genel olarak kabul gören bir durumdur.⁽¹²⁾ Önerilen, her epilepsi tanısına sahip çocuğun epilepsi hemşiresine erişiminin sağlanması yönündedir.⁽¹¹⁾

Amaç

Epilepsi hemşirelerinin rolleri ve uygulamalarının etkinliği ile ilişkili olan, literatürde yer alan çalışmaların değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Yöntem

Derleme makalede, veri tabanlarında tarama yaparken MeSH (Medical Subject Headings) ve TBT (Türkiye Bilim Terimleri) sözlüklerinde yer alan “epilepsi, hemşirelik, uzman hemşire” [("epilepsy" OR "seizure") AND ("nursing") AND ("nursing specialty" OR "specialist, clinical nurse")] anahtar kelimeleri kullanılmıştır. Bir üniversite ve Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Millet Kütüphanesi internet bağlantısı aracılığıyla; Web of Science, PubMed, MEDLINE, Scopus ve Google Scholar veri tabanlarındaki 2000 - 2024 tarih aralığında yayımlanan makalelere ulaşılmıştır. Yapılan literatür taraması sonucunda, epilepsi hemşireliğinin rollerinin belirlenmesi ve uygulamalarının etkinliğinin değerlendirilmesi şeklinde iki ana tema ortaya çıkmıştır.

Epilepsi Hemşireliğinin Tarihçesi

Özel dal hemşireliği 1970’li yıllarda İngiltere’de ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte 1973’te yine İngiltere’nin Doncaster kentinde ilk defa epilepsi özel dal hemşireliği girişimleri başlamıştır. 1980’li yılların sonu ve 1990’ların başında epilepsinin farmakolojik tedavisinde gelişmeler olması ve teknolojik ilerlemelerle beraber epilepsi bakımı önemli ölçüde gelişmiştir. Alandaki bu iyileşmeler sonucunda kendi içlerinde izole bir biçimde çalışan uzman epilepsi hemşireleri 1992 yılında bir araya gelerek Epilepsi Uzmanı Hemşireler Derneği’ni (ESNA: Epilepsy Specialist Nursing Association) kurmuşlardır.^(13,14) Günümüzde ise derneğin faaliyetleri devam etmekte olup, epilepsi hastalarına destek olan bütün hemşirelerin güçlenmesi, eğitimi ve uzmanlaşması için çalışmalarını sürdürmeye devam etmektedir.⁽¹⁴⁾

Epilepsi Hemşiresinin Roller

Hutchinson ve arkadaşları (2023) tarafından, Avustralya’da epilepsi hemşireleri ile gerçekleştirilen karma yöntemli bir çalışmada; hemşireler, epilepsi hemşiresi olmak için 4 temel yeterlilik kriteri olması gerektiğini belirtmişlerdir. Bu kriterler: Klinik uygulama, eğitim, stratejik planlama ve araştırmadır. Epilepsi hemşirelerinin rollerinin tanımlanmasında bazı temalar ortaya çıkmıştır. Bu temalar: “Epilepsi hemşiresinin klinik bakım ve psikososyal destek rolleri, hemşireler bu rolleri nasıl yürüttüğü ve değişen iş uygulamaları neler olduğu” şeklindedir.⁽¹⁵⁾

İngiltere Ulusal Sağlık ve Bakım Mükemmelliği Enstitüsü (The National Institute for Health and Care Excellence, NICE-2022) kılavuzuna göre epilepsi uzman hemşiresi, bireylerin epilepsi hastalık sürecini kendi kendine yönetebilmesi, epileptik nöbetleri tetikleyebilecek faktörlerin farkında olmalarını sağlama, antiepileptik ilaçların etkilerini öğrenme ile birlikte tedaviye uyumun sağlanması, epileptik nöbet çeşitleri gibi konularda, fiziksel aktivite yaparken, sosyal yaşamda damgalanma ile baş edebilmede, bireylerin günlük yaşamlarında gereksinimleri doğrultusunda bilgilendirme yaparak epilepsi tanısına sahip birey ve bakım verenlerine rehberlik yapmalıdır.⁽¹¹⁾

Locatelli ve ark. (2021) tarafından, Danimarka’da epilepsi uzman hemşireleri ve ekip arkadaşları ile gerçekleştirilen karma yöntemli bir çalışmada elde edilen bulgular şunlardır: Uzman epilepsi hemşireleri, holistik bir yaklaşımla ve empatik iletişimle birlikte epilepsinin, bireyin hayatını nasıl etkilediğini incelemekle işe başlamaktadır. Tedavi ve bakımın, diyetin takibi, yaşamın geçiş dönemlerinde bakımın devamlılığını sağlama, ebeveynlerin eğitimi, ebeveyni epilepsi tanısına sahip olan çocuğun eğitimi, epilepsi hastalarının öğretmenleri ve

bakım verenlerinin eğitimi, diğer ekip üyeleriyle iletişimi güçlü tutma ve güncel literatürü takip etmeden sorumludur.⁽¹⁶⁾

Mammas ve ark. (2020) tarafından, İngiltere’de, 1998 yılından bu yana pediatrik uzman epilepsi hemşireliği yapan Jennifer O'Brien ile yapılan röportajda, O'Brien pediatrik epilepsi hemşiresinin görevlerini: Epilepsi tanısına sahip çocuklar ve ailelerinin olabildiğince normal bir hayat yaşamaları için destek olmak, çocuğun bakımında yeri olan herkesin epilepsi, çocuğun güvenliğini sağlama ve topluma entegrasyonu konularında bilgi sahibi olmalarını sağlamak, onlarla iletişimi güçlü tutmak, hemşire meslektaşlarına epilepsi hastalık yönetim süreci ve güncel literatür hakkında düzenli eğitim vermek olarak ifade etmiştir.⁽¹⁷⁾

Higgins ve ark. (2019) tarafından, İrlanda’da epilepsi uzman hemşireleri, ekip arkadaşları, epilepsi hastaları ve aile üyeleri ile yapılan nitel araştırmadan elde edilen veriler şunlardır: Epilepsi uzman hemşireleri, epilepsi hastalarının öz yönetim kapasitelerini oluşturma ve desteklemede kilit role sahiptir. Aile üyelerine ve hastalara onlara özgü eğitim sunma ve bilgilendirme, tedavi ve bakımı izleme, aile ile iş birliği halinde ve kaliteli şekilde bakımı yürütmeden sorumludur.⁽¹⁸⁾

Morgant ve ark. (2019), epilepsi hemşiresinin rolleri ve uygulama kapsamının; eğitim düzeyi, görev yaptıkları ülke ve yasaları gibi faktörlere bağlı olarak değiştiğini belirtmiştir. Epilepside küresel düzeyde hemşirelik bakımının gelişmesi için, diğer bakım verenlerle işbirliği yapılması ve hemşirelik eğitiminin standartlaşmasının gerekli olduğu vurgulanmıştır.⁽¹⁹⁾

Goodwin ve ark. (2004) tarafından, epilepsi uzmanı hemşirelerin rollerini ve bakıma katkısını belirlemek amacıyla İngiltere’de bilinen tüm epilepsi uzman hemşirelerine toplamda 130 anket gönderilmiş ve 76’sı geri dönüş yapmıştır. Cevap oranı %63 olmakla birlikte katılımcıların %72’si akademik anlamda yüksek hemşirelik niteliklerine sahipken %36’sı epilepsi veya nöroloji kliniği tecrübesine sahip olduğu belirtilmiştir. Çalışma sonuçları epilepsi hemşiresinin kilit rollerini tanımlamanın zor olduğuna vurgu yapmıştır.⁽²⁰⁾

Foley ve ark. (2000), uzman epilepsi hemşiresinin; hastanın değerlendirilmesi, hastalık sürecinin yönetimi, denetim, güncel kılavuzların takibi, planlama, danışmanlık, bilgi, eğitim sunma, hasta izlemine yapma, taburculuk eğitimi, hastalarla diğer sağlık kuruluşları ve personeller arasında irtibatı sağlama ve tedavide rollerinin olduğunu belirtmiştir.⁽²¹⁾

Epilepsi Hemşireliği Uygulamalarının Etkinliğinin Değerlendirilmesi

Fontaine ve ark. (2023) tarafından, epilepsi tanısına sahip bireylerle Fransa’da yapılan bir randomize kontrollü çalışmada, girişim ve kontrol gruplarının, epilepsi uzman hemşiresi tarafından verilen eğitim öncesi ve altı ay sonrası yaşam kalitesi puanları karşılaştırılmıştır. Epilepsi uzmanı hemşireler tarafından eğitim verilen hastaların verilmeyenlere kıyasla yaşam kalitesi puanları anlamlı düzeyde artış gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır.⁽²²⁾

Sayık ve ark. tarafından (2023), 3-6 yaş aralığında epilepsi tanısıyla takipli olan çocukların anneleri için “Mobil Epilepsi Eğitim Paketi” oluşturulmuş ve çalışmalarında bu paketin etkinliği değerlendirilmiştir. Uygulama sonrasında girişim grubunda olan annelerin epilepsi hakkında bilgi düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı artış, nöbet kaygısında anlamlı azalma tespit edilmiştir.⁽²³⁾

Hauge ve ark. (2020) tarafından, Norveç’te epilepsi tanısına sahip bireyler, bakım verenleri ve aile üyeleri ile çevrimiçi anket yoluyla veri toplanmıştır. Epilepsi hemşiresi tarafından takip edilen ve edilmeyen gruplar arasında, memnuniyet düzeyi ve bilgilendirme açısından fark olup olmadığı incelenmiştir. Epilepsi uzmanı hemşireler tarafından takip edilen hastaların edilmeyenlere kıyasla epilepsi tanısı, antiepileptik ilaç kullanımı ve epileptik nöbetlere bağlı oluşabilecek travma riski hakkında önemli ölçüde daha fazla bilgi verildiği ve memnuniyet düzeylerinin daha yüksek çıktığı belirlenmiştir.⁽²⁴⁾

Güven ve ark. (2020) tarafından 9-18 yaş aralığındaki epilepsi hastalığı olan ergenler ve ebeveynlerine yönelik olarak web tabanlı bir eğitim programı (WEEP) geliştirilmiştir. WEEP’in, ebeveynlerin ve epilepsi tanısı olan adölesanların bilgilerini, öz yeterlilik düzeylerini, tutumlarını ve e-sağlık okur yazarlığını artırmada yeterli ve etkili olduğu sonucuna varılmıştır. Çalışma sonucunda, internet kullanımının yaygınlaştığı bir dünyada hastaların ve bakım vericilerinin web tabanlı, devamlı güncellenebilir ve ulaşılabilir olan materyallerle eğitim programları uygulanarak hastalık yönetimlerinin güçlendirilmesi önerilmektedir.⁽²⁵⁾

Turan tarafından (2020), sanal gerçeklik gözlüğü teknolojisi kullanılarak epilepsi tanımlı çocuğu olan ebeveynlerin nöbet anını etkili yönetebilmeleri amacıyla bir eğitim programı geliştirilmiştir. Yapılan randomize kontrollü çalışmada geliştirilen programın uygulandığı ebeveyn girişim grubunun nöbet anı yönetme bilgi ve beceri düzeylerinin, kontrol grubuna kıyasla daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Çalışma sonucunda, kliniklerde epilepsi tanımlı çocuk ve ebeveynlerinin eğitiminde görevli bir eğitim hemşiresi olması gerektiği ve söz konusu bireylere sanal gerçeklik teknolojisi ile sürekli eğitimler verilmesi gerektiği şeklinde önerilerde bulunulmuştur.⁽²⁶⁾

John ve ark. (2019) tarafından, geriye dönük, üç aylık süreç içerisinde uzman epilepsi hemşirelerinin hastalarla yaptığı telefon görüşmeleri incelenmiştir. İngiltere’de yapılan çalışmada, epilepsi hemşirelerinin telefonla yaptığı bilgilendirmeler sayesinde kliniği arayan hastaların %72’sinin klinik randevuya gelmeye gereksinim duymazken, %22’si klinik randevuya ihtiyaç duymuştur. Telefon görüşmelerinde geçen en sık konunun ise ‘ilaç yönetimi’ (%25) olduğu belirlenmiştir. Sonuç olarak, uzman epilepsi hemşiresinin telefonla yaptığı danışmanlık sayesinde ayaktan randevu oluşturma ihtiyacının azaldığı görülmüştür.⁽²⁷⁾

Higgins ve ark. (2018) tarafından, İrlanda’da epilepsi uzman hemşiresi olan ve olmayan kliniklerdeki epilepsi tanısına sahip bireylerden anket yoluyla bilgi toplamış ve verileri karşılaştırılmıştır. Epilepsi uzman hemşiresinin bulunduğu kliniklerdeki hastaların daha fazla bilgi aldığı, hastaların bakımlarına daha fazla dahil oldukları, verilen bakımı daha koordine olarak aldıkları, güven duydukları ve hemşireyle konuştuklarında rahatladıkları ve verilen destekten yüksek düzeyde memnuniyet duydukları bildirilmiştir. Epilepsi uzmanı hemşirelerin uygulamalarını içeren bakım modellerinin epilepsi tanısına sahip hastanın bakım kalitesini artırdığı sonucuna ulaşılmıştır.⁽²⁸⁾

Gürhopur ve ark. (2018) tarafından 7-18 yaş aralığındaki epilepsi tanılı çocuk ve ebeveynlerine modüler eğitim programı uygulanarak bir randomize kontrollü çalışma tasarlanmıştır. Çalışma sonucunda girişim grubundaki çocukların epilepsi hakkındaki bilgi, nöbet öz yeterlik düzeyi ve yaşam kalitesi puan ortalamalarının arttığı ve kontrol grubuyla söz konusu puanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunduğu saptanmıştır. Eğitim sonucunda girişim grubundaki ebeveynlerin nöbete yönelik kaygı düzeylerinde azalma ve kontrol grubu ebeveynlerle aralarında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmuştur. Sonuç olarak hemşirelerin epilepsi tanısı olan çocuk ve ebeveynlerine planlı eğitimler vermeleri önerilmiştir.⁽²⁹⁾

Pfafflin ve ark. (2016) tarafından, Almanya’da epilepsi uzman hemşiresi danışmanlığı alan ve almayan kliniklerdeki epilepsi tanılı bireylerin bakımdan memnuniyet düzeyleri değerlendirilmiştir. Epilepsi uzman hemşirelerinden danışmanlık alan bireylerin almayanlara kıyasla, bilgi ve danışmanlıktan memnuniyet düzeylerinin arttığı belirlenmiştir.⁽³⁰⁾

Bradley ve ark. (2001) tarafından, yapılan Cochrane incelemesinde epilepsi hemşireliği uygulama sonuçlarının etkin olup olmadığını nicel olarak değerlendirmek için araştırmalarda bazı ölçütlerin kullanıldığı belirtilmiştir. Yapılan araştırmalarda kullanılan sonuç ölçütleri: geçirilen nöbetlerin sıklığı, yaşam kalitesi, hastanın sağlık durumundaki değişiklikler ve epilepsi hastalığı hakkındaki bilgi düzeyidir. Epilepsi hemşireleri uygulamalarının etkinliğiyle

ve hizmet sonuçlarıyla ilgili olarak kanıtların az olduğu, epilepsi hemşirelerinin uygulamalarının etkinliğini ortaya koyan yayınlanmış kanıt düzeyi yüksek çalışmalara ihtiyaç olduğu belirtilmiştir.⁽³¹⁾

Sonuç ve Öneriler

Epilepsi, dünyada olduğu gibi ülkemizde de sık görülen kronik bir hastalıktır. Epilepsi hemşiresinin rolleri dünya çapında, henüz standart hale gelmemiştir. Ülkemizde epilepsi hemşireliği uzmanlık alanı mevcut değildir. Dünyadaki uygulamalarının etkinliği göz önünde bulundurulduğunda epilepsi hemşiresi, epilepsi tanısı olan bireye, ailesine ve bakım vericisine sunulan bakımın ayrılmaz bir parçası olmalıdır. Alanında uzman epilepsi hemşirelerinin var olmasının hasta ve bakım vericilere önemli derecede fayda sağlayacağı açıktır. Literatürde, epilepsi hemşireliği uygulamalarının yetişkin epilepsi tanısına sahip bireylerin hastalık yönetimleri üzerinde etkinliğini değerlendiren çalışmalar mevcuttur; fakat çocuklar ve ebeveynlerinin hastalık yönetim süreçleri üzerinde etkinliğinin değerlendirildiği çalışmalar sınırlıdır. Bu konuda daha fazla kanıt gereksinim vardır. Ülkemizde, epilepsi hastalarına bakım veren hemşirelerin bu alanda uzmanlaşması, rollerinin tanımlanması ve verilen hemşirelik bakımının ülkemiz genelinde standartlaşmasına gereksinim vardır. Hemşirelerin bu konuda sağlık bakanlığı tarafından desteklenmeleri gerekmektedir.

Çıkar Çatışması Beyanı: Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Kurumsal ve Finansal Destek Beyanı: Herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Yazar Katkıları: Yazarlar makaleye eşit katılım sağlamıştır.

Kaynaklar

1. World Health Organization (WHO). Improving the lives of people with epilepsy: A technical brief. Access: 14 Ocak 2024. Available from: <https://www.who.int/publications/i/item/9789240064072>.
2. Efe E, İşler A. Çocuklarda sinir sistemi hastalıkları, yaralanmaları ve hemşirelik bakımı. Conk Z, Başbakkal H, Yılmaz BH, Bolışık B, editors. Pediatri hemşireliği. Ankara: Akademisyen Tıp; 2013. p.613.
3. Fine A, Wirrell EC. Seizures in children. *Pediatrics in Review*, 2020;41(7):321-347. doi: 10.1542/pir.2019-0134
4. Camfield P, Camfield C. Incidence, prevalence and aetiology of seizures and epilepsy in children. *Epileptic Disord*, 2015;17(2):117-123. doi: 10.1684/epd.2015.0736
5. Topbaş M, Özgün S, Sönmez MF, Aksoy A, Can G, Yavuzyılmaz A, Can E. Epilepsy prevalence in the 0-17 age group in Trabzon, Turkey. *Iranian Journal of Pediatrics*, 2012;22(3): 344-350.
6. Serdaroglu A, Ozkan S, Aydın K, Gücüyener K, Tezcan S, Aycan S. Prevalence of epilepsy in Turkish children between the ages of 0 and 16 years. *Journal of Child Neurology*, 2004;4(4): 271-274. doi: <https://doi.org/10.1177/088307380401900406>
7. Aydın A, Ergor A, Ergor G, Dirik E. The prevalence of epilepsy amongst school children in Izmir, Turkey. *Seizure*, 2002;11(6):392-396. <https://doi.org/10.1053/seiz.2002.0684>
8. World Health Organization (WHO). Epilepsy: A public health imperative. Access: 14 Ocak 2024. Available from: <https://apps.who.int/iris/handle/10665/325440>.
9. DynaMed, EBSCO Information Services. Epilepsy in Adults. Access:14 Ocak 2024. Available from: <https://www.dynamed.com/condition/epilepsy-in-adults#GUID-76C63B40-B3B4-4F22-9D61-DA70AE29500F>.
10. DynaMed, EBSCO Information Services. Epilepsy in Children. Access: 14 Ocak 2024. Available from: <https://www.dynamed.com/condition/epilepsy-in-children>.
11. The National Institute for Health and Care Excellence (NICE). Epilepsy in children and young people and adults. NICE guideline [NG217]. NICE, 2022. Access: 10.01.2024. Available from: <https://www.nice.org.uk/guidance/ng217/chapter/11-Service-provision-and-transition#epilepsy-specialist-nurses>.
12. The University of Sheffield. Epilepsy Specialist Nurses The Evidence (ESPENTE): A systematic mapping review. Access: 14 Ocak 2024. Available from: <https://www.ilae.org/news-and-media/epilepsy-news-around-the-world/epilepsy-specialist-nurses-the-evidence-espente-a-systematic-mapping-review>.
13. Greenhill L, Betts T, Pickard N. The epilepsy nurse specialist-expendable handmaiden or essential colleague?. *Seizure*, 2002;10:615-624. doi: 10.1053/seiz.2001.0649
14. Epilepsy Nurses Association (ESNA). Access: 14 Ocak 2024. Available from: <https://esna-online.org/>.
15. Hutchinson K, Ryder T, Coleman H, Nullwal, R, Herkes G, Bleasel A, Nikpour A, Wong C, Todd L, Ireland C, Shears G, Bartley M, Groot W, Kerr M, Vagholkar S, Braithwaite J, Rapport F.. Determining the role and responsibilities of the community epilepsy nurse in the management of epilepsy. *Journal of Clinical Nursing*, 2023;32(13-14):3730-3745. <https://doi.org/10.1111/jocn.16582>
16. Locatelli G, Ausili D, Stubbings V, Di Mauro S, Luciani M. The epilepsy specialist nurse: A mixed-methods case study on the role and activities. *Seizure*, 2021;85,57-63. doi: 10.1016/j.seizure.2020.12.013
17. Mammias IN, Spandidos DA. (2020) The challenge of paediatric epilepsy nursing: An interview with Mrs. Jenny O'Brien, paediatric epilepsy nursing specialist at the Wirral

- University Teaching Hospital, UK. *Experimental and Therapeutic Medicine*, 2020;20(6): 295. doi: <https://doi.org/10.3892/etm.2020.9425>
18. Higgins A, Downes C, Varley J, Doherty CP, Begley C, Elliott N. Supporting and empowering people with epilepsy: Contribution of the Epilepsy Specialist Nurses (SENsE study). *Seizure*, 2019;71:42-49. doi: 10.1016/j.seizure.2019.06.008
 19. Morgant MP, Leavy Y, Chartrand D, Jurasek L, Shafer PO, Shinnar R, Goodwin M. Benefits of the epilepsy specialist nurses (ESN) role, standardized practices and education around the world. *Revue Neurologique*, 2019;175(3):189–193. doi: <https://doi.org/10.1016/j.neurol.2018.10.003>
 20. Goodwin M, Higgins S, Lanfea, JH, Lewis S, Winterbottom J. The role of the clinical nurse specialist in epilepsy. A national survey. *Seizure*, 2004;13(2):87-94. doi: 10.1016/s1059-1311(03)00149-3
 21. Foley J, Oates J, Mack C, Fox C. Improving the epilepsy service: the role of the specialist nurse. *Seizure*, 2000;9(1), 36–42. doi: <https://doi.org/10.1053/seiz.1999.0365>
 22. Fontaine S, Gautier L, Diependaele AS, Hamieh M, Morello R, Guillouët S, Bertran F. Impact of educational actions on the quality of life of patients with epilepsy: A randomised controlled trial. *Epilepsy Research*, 2023;192:107128. doi: 10.1016/j.eplepsyres.2023.107128
 23. Sayik D, Acikgoz A, Yimenicioglu S. A randomized controlled study: Evaluating the efficacy of a mobile application developed for mothers who have children with epilepsy in Türkiye. *Journal of Pediatric Nursing*, 2023;70:103-110. doi: 10.1016/j.pedn.2023.02.010
 24. Hauge NCE, Henning O, Nakken KO, Bjørge H. Patient satisfaction with information provided by epilepsy specialist nurses: Results of an online survey. *Epilepsy & Behavior*, 2020;112:107273. doi: <https://doi.org/10.1016/j.yebeh.2020.107273>
 25. Güven ŞT, Dalgıç AI., Duman Ö. Evaluation of the efficiency of the web-based epilepsy education program (WEEP) for youth with epilepsy and parents: A randomized controlled trial. *Epilepsy & Behavior*, 2020;111:107142. doi: <https://doi.org/10.1016/j.yebeh.2020.107142>
 26. Turan FD. Sanal gerçeklik teknolojisi ile hazırlanmış epileptik nöbet yönetimi eğitim programının ebeveynlerin nöbet yönetimine etkisi [Doktora tezi]. Antalya: Akdeniz Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü; 2020.
 27. John K, Tailor S, Anderson J, Lawthom C. Managing epilepsy in austerity—evaluating the utility and value of the epilepsy specialist nurse in an open access model of service delivery. Aneurin Bevan Epilepsy Specialist Team (ABEST). *Seizure*, 2019;65:98-100. doi: 10.1016/j.seizure.2019.01.007
 28. Higgins A, Downes C, Varley J, Tyrell E, Normand C, Doherty CP, Begley C, Elliott N. Patients with epilepsy care experiences: Comparison between services with and without an epilepsy specialist nurse. *Epilepsy & Behavior*, 2018;85:85-94. doi: 10.1016/j.yebeh.2018.05.038
 29. Gürhopur FDT, Dalgıç AI. The effect of a modular education program for children with epilepsy and their parents on disease management. *Epilepsy & Behavior*, 2018;78: 210–218. doi: <https://doi.org/10.1016/j.yebeh.2017.07.048>
 30. Pfäfflin M, Schmitz B, May TW. Efficacy of the epilepsy nurse: Results of a randomized controlled study. *Epilepsia*, 2016;57(7):1190–1198. doi: <https://doi.org/10.1111/epi.13424>
 31. Bradley P, Lindsay B. Specialist epilepsy nurses for treating epilepsy. *The Cochrane Database of Systematic Reviews*, 2001;(1):CD001907. doi: <https://doi.org/10.1002/14651858.CD001907>